

Голові разової спеціалізованої вченої ради

Д.Ф. 4/2023

Пенітенціарної академії України

доктору юридичних наук, доценту,

заслуженому юристу України

Садігу ТАГІЄВУ

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології юридичного факультету

Пенітенціарної академії України

Остапчук Людмили Григорівни

на дисертаційну роботу **Барбарош Лариси Миколаївни** на тему:
«Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність обраної теми дисертаційної роботи. Україною ратифіковано немало міжнародних договорів про права людини, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію про права дитини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). З метою приведення вітчизняного законодавства у відповідність Стамбульській конвенції, внесені зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, якими запроваджено комплексний підхід щодо запобігання домашньому насильству та супутнім явищам. Закріплені

нові дефініції юридичних термінів та ряд норм, спрямованих на покращення захисту потерпілих від зазначеного насильства. У той же час законодавець визначив кривдником особу як чоловічої так і жіночої статі, дотримуючись при цьому гендерної рівності, як основного принципу, дія якого спрямована на забезпечення прав і свобод жінок та чоловіків.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень за ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 КК України (у період 2019–2021 рр.), свідчить про підвищення негативних тенденцій, які відображені у загальнодержавній статистиці домашнього насильства. Так, згідно з інформацією Офісу Генерального прокурора, упродовж 10 місяців 2021 р. 1523 (39,8 % від загальної сукупності 3827) випадків домашнього насильства було вчинено між подружжям, у 778 (20,3 %) випадках насильство вчинила дитина відносно батьків, 322 (8,4 %) – насильство вчинили батько чи матір, 42 (1,1 %) – прийомні батько чи матір, 15 (0,4 %) – усиновлювачі, 1147 (30,0 %) – інші особи, які схильні до вчинення домашнього насильства.

Незважаючи на різноманіття проблем з питань кримінально-правової протидії домашній злочинності і домашньому насильству зокрема, у сучасній кримінологічній науці відсутні спеціальні дослідження, у яких була б достатня увага приділена всебічній кримінологічній характеристиці цього високолатентного кримінального правопорушення та органам, на яких законодавцем покладено обов'язок запобігання даним кримінально-протиправним проявам.

Відтак, дисертаційне дослідження Барбарош Лариси Миколаївни «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» видається актуальним, своєчасним, затребуваним як теорією, так і практикою.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації. Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчить про новизну дисертаційного дослідження. В дисертації комплексно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної

кримінально-правової науки положень, зроблено низку теоретичних узагальнень та визначень, запропоновано додаткову аргументацію, нові підходи та авторське бачення вирішення багатьох актуальних проблем запобігання домашній злочинності органами прокуратури.

Наукова новизна дисертації є результатом узагальнення, творчого пошуку дисертанта, включає в себе положення, що доведені у дисертаційному дослідженні. Зокрема, автором вперше обґрунтовано статус прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні шляхом аналізу координаційної діяльності та формулювання системи заходів (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні) запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері; з'ясовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення у домашній сфері; наведено кримінологічну типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність; розроблено ряд пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в частині антикриміногенного впливу на домашню злочинність.

Обґрунтованість та достовірність отриманих наукових результатів підтверджується вдалою структуризацією роботи, відповідністю мети дослідження тим завданням, що ставить перед собою дисертант, якісною аналітичною роботою над достатнім обсягом наукових джерел та судових вироків, а також вмінням здобувача аргументовано доводити свою позицію.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані дисертантом у дослідженні, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни в частині «вперше», «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», мають належний рівень наукової обґрунтованості.

Результати дисертаційного дослідження Л.М. Барбарош є важливими і переконливими, оскільки отримані завдяки вдало обраній методиці дослідження, оригінальності його структури, використанню досягнень сучасної юридичної науки. Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані автором у дисертації, у тому числі й ті, що віднесені ним

до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Цього вдалося досягти шляхом використання широкого кола наукової літератури (опрацьовано 228 джерел, в тому числі іноземних). Науковий апарат рецензованої дисертації і наукових публікацій є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях світової та вітчизняної кримінально-правової доктрини та положеннях суміжних галузей знань. Авторські думки, висновки, пропозиції підтверджуються фактами; критичним аналізом чинного законодавства, висловленими в юридичній літературі позиціями вчених з розглядуваних проблем.

У межах рецензованого дослідження виправданим видається прагнення дисертанта обґрунтувати деякі нові теоретичні положення, уточнити зміст окремих понять та категорій, що мають значення для кримінально-правової науки. Дисертантом по-новому вирішені окремі теоретичні питання теми дослідження, що свідчить про ґрунтовні знання теорії кримінального права, вміння абстрагуватися від другорядних питань, зосереджуючи увагу на принципових, таких, які мають вагомe доктринальне, а також практичне значення проблемах.

3. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінологічної характеристики домашньої злочинності з визначенням ролі прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. У дисертації обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема: вперше: обґрунтовано статус прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні шляхом аналізу координаційної діяльності та формулювання системи заходів (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні) запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері; запропоновано домашню злочинність розглядати як самостійний

об'єкт кримінологічного дослідження із таких методологічних позицій:

- 1) кримінальне правопорушення, вчинене в домашній сфері, охоплює умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою кривдник (кривдниця) перебуває (перебував) у шлюбних відносинах (державних або цивільних) і в результаті яких настало погіршення сімейно-побутових відносин;
- 2) домашню злочинність можна розглядати як сукупність суспільно небезпечних діянь, що передбачають фізичні, словесні, моральні та економічні образи й примус для залякування і отримання влади одних членів сім'ї над іншими;
- 3) домашня злочинність містить у собі характеристику п'яти основних видів кримінальних правопорушень, які вчиняються особою-кривдником у домашній сфері, а саме: домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), незаконне проведення аборту або стерилізації (ст. 134 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України); з'ясовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, сукупність ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних) якого впливає на формування індивідуально-профілактичного запобігання серед зазначеної категорії суб'єктів; наведено кримінологічну типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, шляхом виділення за ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування 4 їх основних типів: 1) легковажний; 2) проміжний; 3) агресивний; 4) злісний; розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині антикриміногенного впливу на домашню злочинність шляхом: викладення абз. 2 ч. 1 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в такій редакції: «Укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не допускається»; доповнення ст. 5 Закону України «Про захист

суспільної моралі» реченням такого змісту: «таким напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді». Удосконалено: теоретико-методологічні засади кримінологічної науки шляхом формулювання авторської дефініції «методологія дослідження домашньої злочинності» – це система наукового пізнання про причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета; кримінологічне вчення про детермінацію різних видів злочинності. У цьому контексті: по-перше, сформульовано визначення поняття «причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері» – це негативні соціально-економічні явища і процеси, що мають різне детермінуюче значення, у тому числі й казуальне, які у своїй сукупності і взаємодії створюють, сприяють, видозмінюють та обумовлюють існування й прояви домашньої злочинності. По-друге, запропоновано причинний комплекс домашньої злочинності розглядати з позицій досить широкого кола детермінантів як за власним походженням, так і за механізмом впливу на злочинність. Для цього наведено кримінологічний аналіз системи детермінантів домашньої злочинності, до якої віднесено такі, як: соціально-економічні, правові, організаційно-управлінські, політичні протиріччя, інтенсивні процеси міграції, урбанізації тощо. Дістали подальшого розвитку: доктринальні засади порівняльної (компаративної) кримінології шляхом вивчення зарубіжного досвіду запобігання домашній злочинності, на підставі якого обґрунтовано необхідність розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді тощо; вчення про особу злочинця у кримінології, на основі чого сформульовано

визначення поняття «особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері» – це сукупність її соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією до сімейного оточення; результати кримінологічних досліджень у сфері сімейно-побутових відносин (кримінофамілістика), використання яких у поєднанні із власним емпіричним матеріалом і практичним досвідом дало підстави з'ясувати типову кримінологічну характеристику сім'ї, в якій частіше за все детермінує домашня злочинність, – це неблагополучна сім'я, в якій батьки або один із них є безробітним, у якій пропагує культ сили, систематичне вживання (зловживання) алкогольними напоями, психоактивними речовинами або наркотичними засобами, члени сім'ї притягалися до кримінальної відповідальності (засуджувалися, відбували покарання) або ведуть маргінальний спосіб життя, обертаючись у відповідному соціальному оточенні. За глибиною антисуспільної спрямованості таких осіб слід віднести до ситуаційно-нестійких осіб насильницького типу, що характеризуються зневажливим ставленням до сім'ї й загальноприйнятим у суспільстві правилам поведінки; теоретичні основи кримінальної віктимології, зокрема за результатами проведеного дослідження на основі такого критерію, як характер прояву та інтенсивність впливу віктимної поведінки на прийняття злочинного рішення, виділено такі види поведінки жертв домашньої злочинності: агресивно-викликаюча (30 %), аморально-провокуюча (30 %), нейтральна (15 %), надокучливо-дошкольна (25 %). Ґрунтуючись на типових моделях поведінки потерпілих, виокремлено п'ять основних типів жертв домашньої злочинності, серед яких: 1) агресивні жертви; 2) активні жертви; 3) ініціативні жертви; 4) пасивні жертви; 5) некритичні жертви.

4. Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі висновки та пропозиції впроваджено та можуть бути використані у правотворчій діяльності - у процесі підготовки пропозицій щодо внесення

змін до чинного законодавства України; практичній діяльності – для виконання завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Чернігівській області від 07 липня 2022 р.); науковій роботі – для подальшого розроблення та наукових досліджень проблематики запобігання домашній злочинності в Україні (акт про впровадження Академії Державної пенітенціарної служби від 19 грудня 2022 р. № 15-58/а); освітньому процесі – під час початкової підготовки кандидатів на посади прокурорів та підвищення кваліфікації прокурорів з метою розвитку професійної компетентності за напрямом виконання завдань координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності (довідка про впровадження Тренінгового центру прокурорів України від 13 січня 2023 р. № 2/1-03/28; акт про впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 28 серпня 2023 р.).

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на 6 міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, 1 круглому столі, зокрема: «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020» (м. Чернігів, 23–24 квітня 2020 р.); «Щорічні читання наукової школи «Інтелект» (м. Чернігів, 25 травня 2020 р.); «Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 6 листопада 2020 р.); «Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19» (м. Рівне, 12 жовтня 2021 р.); «Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні» (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 р.); «Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т.А. Денисової» (м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р.); «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.).

6. Структура дисертації та відсутність порушень академічної доброчесності. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40.

Порушень академічної доброчесності в дисертаційній роботі та наукових працях, в яких висвітлено наукові результати дослідження Барбарош Лариси Миколаївна, не виявлено. Автор використовує науково обґрунтовані джерела і літературу відповідно до правил оформлення джерел цитування. У роботі дотримано стандартів академічної чесності та етики, відсутній плагіат і незаконне використання інтелектуальної власності інших авторів.

7. Аналіз дискусійних положень та основні зауваження до дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Барбарош Лариси Миколаївни на тему «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні», відзначаючи його теоретичну та практичну цінність, зауважимо, що окремі його положення мають дискусійний характер та можуть стати підґрунтям для наукової дискусії під час захисту і напрямами подальших наукових розвідок дисертанта.

1. Проведений ґрунтовний аналіз дисертації вказує на те, що автор до переліку складів кримінальних правопорушень домашньої злочинності відносить лише 5 складів, передбачених КК України, хоча їх значно більше (можна нарахувати щонайменше 36), про що свідчить і посилання автора на судову практику у тексті роботи. Відтак аналіз такої недостатньо обґрунтованої кількості кримінальних правопорушень має наслідком недостатньо точні висновки дослідження. Дисертантці слід обґрунтувати свою позицію щодо вибору конкретних складів кримінальних

правопорушень, останнє б підвищило значимість проведеного дисертаційного дослідження.

2. Автором у роботі використовується базове поняття «злочинність», яке на нашу думку потребує щонайменше опису його дискусійності, адже сучасна кримінологічна наука оперує різними поглядами науковців-кримінологів щодо її правової природи. Крім того, дисертантка використовує поняття «злочинність» як категорію кримінологічну, а не кримінально-правову, однак позицію свою не обґрунтовує.

3. Підрозділ 1.3. «Зарубіжний досвід запобігання домашній злочинності», на думку рецензента, набув би більшої репрезентативності та повноти якби дисертантка у ньому показала не лише заходи реагування на вчинення кримінальні правопорушення у домашній сфері, а й розкрила суб'єктів запобігання, зазначеним суспільно-небезпечним діям у відповідних країнах.

Існують у роботі й інші, не зовсім обґрунтовані, а подекуди й спірні положення. Однак більшість з них мають переважно дискусійний характер, свідчать про складність розглянутих у дисертації питань і не знижують значущість дисертаційного дослідження, а також не впливають на його позитивну оцінку.

8. Загальний висновок. Дисертаційна робота Барбарош Лариси Миколаївни на тему «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є новою, самостійною, логічно побудованою та завершеною науковою працею, в якій поєднуються вдалий вибір дослідження, постановка питань, їх актуальність, чіткість викладу, аргументованість наукових висновків і узагальнень, що свідчить про значний науковий рівень та відображає особистий внесок автора у відповідний напрям науки кримінології стосовно кримінологічної характеристики та запобігання зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

Дисертація виконана Барбарош Ларисою Миколаївною самостійно, з використанням останніх загальнотеоретичних досягнень кримінології. Усі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовані на основі досліджень автора. Розробки та ідеї наукового дослідження належать особисто автору.

Ураховуючи вищезазначене, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. Отримані результати є науково обґрунтованими та достовірними, мають теоретичне і практичне значення та можуть бути застосовані у правотворчій, правозастосовній, науковій та навчальній діяльності.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження та публікацій Барбарош Лариси Миколаївни дозволяє зробити висновок, що дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії у галузі 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права
та кримінології юридичного факультету
Пенітенціарної академії України,
кандидат юридичних наук, доцент

Людмила ОСТАПЧУК

Підпис Остапчук Л.Г. засвідчую.

Начальник відділу документального
забезпечення, архівної справи та роботи
зі зверненнями громадян

02 02

2024

Світлана ПРИЩЕПА